

01 Καλλιτεχνική αναπαράσταση της αρχαίας πόλης στον Βλοχό όπως πιθανόν ήταν τον 3ο αι. π.Χ. Robin Rönnlund.

A

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΒΛΟΧΟΣ

ΜΑΡΙΑ ΒΑΪΟΠΟΥΛΟΥ
*Διευθύντρια Εφορείας Αρχαιοτήτων
Καρδίτσας*

ROBIN RÖNNLUND
*Αρχαιολόγος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και
Σουηδικό Ινστιτούτο Αθηνών*

ΦΩΤΕΙΝΗ ΤΣΙΟΥΚΑ
*Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων
Καρδίτσας*

02

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Τοπογραφία και ιστορικό υπόβαθρο

Ο αρχαιολογικός χώρος του Βλοχού βρίσκεται στη δυτική Θεσσαλική πεδιάδα, νότια του οικισμού Βλοχός του Δήμου Παλαμά, περίπου 20 χλμ. βορειοανατολικά της Καρδίτσας. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα εντοπίζονται στην κορυφή και τις άμεσες παρυφές του λόφου «Στρογγυλοβούνι», ενός μεγάλου απομονωμένου υψώματος στη δυτική όχθη του ποταμού Ενιπέα, ενός από τους κύριους παραπόταμους του Πηνειού.

Στην περιοχή, η οποία στην αρχαιότητα ήταν γνωστή ως Θεσσαλιώτις και αποτελούσε μία από τις τέσσερις διοικητικές μονάδες ή «τετράδες» της Θεσσαλίας, έχουν εντοπιστεί αρκετές αρχαίες πόλεις, μεταξύ των οποίων το Κιέριον στον Πύργο Κιερίου, η Πειρασία στο Ερμήτσι και το Μεθύλιον στη Μύρινα. Η περιοχή του Βλοχού βρίσκεται κοντά στα ιδιαίτερης σημασίας στενά του Καλαμακίου, μέσω των οποίων ο Πηνειός διασχίζει τα Θεσσαλικά βουνά και εισέρχεται στην πεδιάδα της Λάρισας. Η περιοχή αναφέρεται σε πολλές αρχαίες πηγές ως σημαντικό πέρασμα για τα στρατεύματα που μετακινούνταν από και προς τη Μακεδονία, συμπεριλαμβανομένης της περίφημης πορείας των Σπαρτιατών υπό τον Βρασιίδα το 424 π.Χ. (Θουκυδίδης, 4.80).

Το όνομα του κλασικού–ελληνιστικού οικισμού στον λόφο δεν είναι γνωστό, έχουν όμως προταθεί διάφορες πόλεις για την ταύτιση του. Παραδοσιακά, η θέση ταυτιζόταν με την αρχαία Πειρασία, η οποία όμως πρόσφατα αποδείχθηκε ότι βρίσκεται στο σημερινό Ερμήτσι, περίπου 10 χλμ. νότια του Βλοχού. Μια άλλη πιθανή πόλη είναι το αρχαίο Φάκιον, που σε αρκετές αρχαίες πηγές αναφέρεται ότι βρισκόταν στην ευρύτερη περιοχή του σημερινού Βλοχού.

Οι παλαιότερες έρευνες

Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα του Βλοχού αναφέρει για πρώτη φορά ο Βρετανός περιηγητής William Leake, ο οποίος πέρασε από την περιοχή το 1803. Ο Leake δεν επισκέφθηκε ποτέ ο ίδιος τον λόφο, αλλά στηρίχτηκε σε αναφορές των ντόπιων κατοίκων. Ο πρώτος λόγιος που επισκέφθηκε τον λόφο και περιέγραψε τις αρχαιότητές του ήταν ο Δανός φιλόλογος Johan Louis Ussing το 1847. Ο Ussing παρατήρησε τα καλοδιατηρημένα κατάλοιπα των οχυρώσεων πάνω στον λόφο, καθώς και τους μεγάλους δρόμους με αναλημματικούς τοίχους στις πλαγιές του, κάνοντας όμως μόνο μια σύντομη αναφορά και χωρίς να μας δίνει περισσότερες λεπτομέρειες. Για εκατό και πλέον χρόνια μετά την επίσκεψη του Ussing δεν δημοσιεύτηκαν παρά ελάχιστες άμεσες πληροφορίες για τα αρχαιολογικά κατάλοιπα του Βλοχού.

Μόλις τη δεκαετία του 1960 πραγματοποιήθηκαν για πρώτη φορά αρχαιολογικές έρευνες στον Βλοχό, όταν διεξήχθησαν σωστικές ανασκαφές από την τοπική αρχαιολογική υπηρεσία μετά την αποκάλυψη αρχαίων καταλοίπων σε ένα λατομείο στην πλαγιά του λόφου. Το 1964 ο λόφος και η γύρω περιοχή κηρύχθηκαν

- 02 Αναθηματικό αγαλματίδιο της θεάς Εννοδίας, 3ος αι. π.Χ.
- 03 Η ακρόπολη στο Στρογγυλοβούνι από ψηλά.

προστατευόμενος αρχαιολογικός χώρος και τα λατομεία μεταφέρθηκαν αλλού. Από τις σωστικές ανασκαφές κατέστη σαφές για πρώτη φορά ότι ο αρχαίος οικισμός δεν βρισκόταν στην κορυφή του λόφου αλλά στην πεδινή έκταση της θέσης «Πάτωμα» στους πρόποδες του, όπου και βρέθηκαν ενεπίγραφες στήλες.

Ο Γάλλος ακαδημαϊκός Jean-Claude Decourt διεξήγαγε εκτεταμένη επιφανειακή έρευνα στην κοιλάδα του Ενιπέα τη δεκαετία του 1980, η οποία περιλάμβανε μια προσεκτικότερη εξέταση της αρχαιολογικής θέσης στο Στρογγυλοβούνι. Η περιγραφή των ορατών αρχαιολογικών καταλοίπων στον λόφο από τον Decourt παρέμεινε η πιο λεπτομερής περιγραφή του χώρου μέχρι την έναρξη του πρόσφατου ελληνοσοουηδικού προγράμματος, στο πλαίσιο του οποίου εντοπίστηκαν διάφορες φάσεις κατοίκησης και ένας μεγάλος αστικός οικισμός της Κλασικής-Ελληνιστικής περιόδου στους πρόποδες του λόφου.

Το γεγονός ότι τα αρχαιολογικά κατάλοιπα στο Στρογγυλοβούνι ανήκουν όντως στην Κλασική-Ελληνιστική περίοδο επιβεβαιώνεται από την περιορισμένης έκτασης σωστική ανασκαφή που διεξήχθη τις δεκαετίες του 1990 και 2000 από τις ΙΓ' και ΛΔ' Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Οικιστικά και βιοτεχνικά κατάλοιπα βρέθηκαν σε περιοχές εντός και εκτός της εικαζόμενης γραμμής των τειχών του οικισμού, δίνοντάς μας τις πρώτες πληροφορίες για τη ζωή στην αρχαία πόλη.

Οι πρόσφατες έρευνες

Ξεκινώντας το 2016, το εν εξελίξει ελληνοσοουδικό πρόγραμμα στον Βλοχό αποσκοπεί στην πλήρη χαρτογράφηση των καταλοίπων που εντοπίζονται στο Στρογγυλοβούνι με τη χρήση ενός ευρέος φάσματος ψηφιακών τεχνολογιών και μεθόδων. Το πρόγραμμα είναι μια συνεργασία μεταξύ της Εφορείας Αρχαιοτήτων Καρδίτσας και του Σουηδικού Ινστιτούτου Αθηνών και σε αυτό συμμετέχουν αρχαιολόγοι από την Ελλάδα, τη Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Τα έτη 2016–2018 οι εργασίες επικεντρώθηκαν στην καταγραφή όλων των ορατών αρχιτεκτονικών καταλοίπων που σώζονται πάνω και κάτω από τον λόφο, καθώς και στην επιφανειακή έρευνα της θέσης «Πάτωμα» στους πρόποδες του, με τη χρήση μεθόδων γεωφυσικής διασκόπησης. Από το 2020 οι εργασίες επικεντρώνονται τόσο στη διεξοδικότερη μελέτη του χώρου με στοχευμένες ανασκαφές στη θέση «Πάτωμα» όσο και στη διεύρυνση του πεδίου της αρχαιολογικής έρευνας στη γύρω περιοχή του Δήμου Παλαμά.

Η αρχαιολογική έρευνα απέδωσε ενδείξεις διαδοχικών αλλά ξεχωριστών φάσεων αστικής κατοίκησης στον Βλοχό, που εκτείνονται από την Ύστερη Αρχαϊκή ή την Πρώιμη Κλασική έως την Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο. Συνεπώς, ο χώρος φαίνεται να αποτελούσε σημαντικό κέντρο της περιοχής για περισσότερα από 1.000 χρόνια, αλλά στη συνέχεια σχεδόν εγκαταλείφθηκε, με ελάχιστες ενδείξεις κατοίκησης μετά τη Μέση Βυζαντινή περίοδο.

Αρχιτεκτονική έρευνα στο Στρογγυλοβούνι

Κατά τα έτη 2016–2018, καταγράφηκαν με τη χρήση υψηλής ακρίβειας GPS όλα τα ορατά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα στον λόφο, παρέχοντας έναν πλήρη χάρτη των οχυρώσεων, των δρόμων και των κατασκευών. Η έρευνα απέδωσε ισχυρές ενδείξεις για τη χρονολογική εξέλιξη της κατοίκησης στον λόφο, καθώς και για τον ρόλο του στη γύρω περιοχή.

Η κορυφή του λόφου περιβάλλεται από καλοδιατηρημένα οχυρωματικά τείχη συνολικής περιμέτρου 1,3 χλμ., περικλείοντας περισσότερα από 100 στρέμματα. Τα κατάλοιπα δύο μεγάλων πυλών του τείχους βρίσκονται μπροστά από δύο μνημειώδους μεγέθους δρόμους που οδηγούν στην κορυφή του λόφου ανεβαίνοντας τις πλαγιές με τεθλασμένη πορεία. Το συγκρότημα χρονολογείται με βάση την τεχνοτροπία της τοιχοδομίας στην Ύστερη Αρχαϊκή περίοδο και είναι πιθανότατα μοναδικό στην Ελλάδα.

Τα εκτεταμένα και καλοδιατηρημένα οχυρωματικά τείχη μιας μεταγενέστερης κλασικής–ελληνιστικής πόλης αναπτύσσονται σε μια μεγάλη καμπύλη στις πλαγιές του λόφου, σχηματίζοντας μια από τις μεγαλύτερες ακροπόλεις ολόκληρης της Ελλάδας. Μία προσεκτική μελέτη της διάταξης και της τεχνικής της τοιχοδομίας δίνει σαφείς ενδείξεις ότι τα τείχη κατασκευάστηκαν στα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ., ενώ τροποποιήθηκαν και επεκτάθηκαν κάποια στιγμή κατά τη διάρκεια της Ελληνιστικής περιόδου.

- 04 Ενσφράγιστο κεραμίδι του 4ου αι. π.Χ. με αναθηματική επιγραφή προς τη θεσσαλική θεότητα Ζευς Θαύλιος.
- 05 Αεροφωτογραφία με υπέρθεση των αποτελεσμάτων της γεωμαγνητικής έρευνας. Με τη μαύρη γραμμή απεικονίζονται κατά προσέγγιση τα ίχνη των τειχών της κλασικής–ελληνιστικής πόλης.

04

Η αρχιτεκτονική έρευνα αποκάλυψε, επίσης, θεμελιώσεις κατασκευών και κτηρίων στην κορυφή του λόφου, μεταξύ των οποίων και ένα μεγάλο κτήριο με περικλειστη αυλή στο κέντρο της οποίας υπάρχει ορθογώνια δεξαμενή. Αυτός ο τύπος κτηρίου απαντά συχνά σε ελληνοισλαμικά περιβάλλοντα αλλά σπανίως ως μεμονωμένη κατασκευή στην κορυφή ενός απομακρυσμένου λόφου. Παρατηρήθηκαν, επίσης, κατάλοιπα μικρότερων κτηρίων με λιγότερο επιμελημένη δόμηση, καθώς και τα θεμέλια μιας τρίκλιτης παλαιοχριστιανικής βασιλικής, που σώζονται σε κακή κατάσταση. Αυτό το κτίσμα ανήκει πιθανώς στην ίδια φάση κατοίκησης με τις εκτεταμένες επιδιορθώσεις κατά τη Βυζαντινή περίοδο των κλασικών-ελληνοισλαμικών οχυρώσεων και φαίνεται πως ήταν κατασκευασμένο με πλίνθους πάνω σε θεμέλια από αργολιθοδομή.

Γεωφυσικές έρευνες στη θέση «Πάτωμα»

Η γεωφυσική διασκόπηση επιτρέπει τη σχετικά γρήγορη χαρτογράφηση των θαμμένων αρχαιολογικών καταλοίπων χωρίς τη διενέργεια υψηλού κόστους ανασκαφών και η θέση «Πάτωμα», η πεδινή έκταση νότια του λόφου, αποτελεί ιδανική τοποθεσία για μεγάλης κλίμακας έρευνα. Η μαγνητομετρική έρευνα της περιοχής κατά τα έτη 2016–2018 αποτύπωσε τα θαμμένα αρχαιολογικά κατάλοιπα με εκπληκτική λεπτομέρεια, αποκαλύπτοντας ένα πυκνό δίκτυο κτηρίων, δρόμων και οχυρώσεων.

Τα αποτελέσματα έδειξαν επίσης ότι η περιοχή εντός των τειχών της αρχαίας πόλης ήταν στο σύνολό της δομημένη, ενώ μια μεγάλη κεντρική οδός, εν είδει λεωφόρου, οδηγούσε από τα βορειοδυτικά προς τα νοτιοανατολικά κατά μήκος της εσωτερικής πλευράς του τείχους. Μια κεντρική πλατεία ή αγορά εντοπίζεται στο εσωτερικό μιας μεγάλης πύλης, του τύπου που καλείται «πύλη με αυλή». Η πύλη ανοίγεται στην οχύρωση και πιθανώς είχε στοά κατά μήκος της βόρειας περιμέτρου της.

05

06

07

- 06 Αναθηματικό ανάγλυφο που απεικονίζει Νύμφες (:). 4ος αι. π.Χ.
- 07 Μαρμάρινη αναθηματική στήλη της θεάς Εννοδίας που παριστάνεται με ίππο μπροστά από βωμό. Περ. 3ος αι. π.Χ. Φωτ.: Στέλιος Ιερεμιάς.
- 08 Μαρμάρινο αναθηματικό αγαλματίδιο γυναικείας μορφής με ενεπίγραφη βάση. 4ος–3ος αι. π.Χ. Φωτ.: Στέλιος Ιερεμιάς.

08

Επιπλέον, τα αποτελέσματα των γεωφυσικών ερευνών έδωσαν τις πρώτες απτές αποδείξεις για τις μεταγενέστερες περιόδους κατοίκησης του χώρου, κυρίως το μακρύ κυκλωματικό οχυρωματικό τείχος που τέμνει τον πολεοδομικό ιστό του κλασικού–ελληνιστικού οικισμού. Αυτό το τείχος περιλαμβάνει πολλούς ορθογώνιους πύργους και θα πρέπει να χρονολογηθεί στον 4ο ή 5ο αιώνα μ.Χ. και την Ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο στη Θεσσαλία.

Είναι πολύ σπάνιο να έχουμε μια σχεδόν πλήρη γεωφυσική εικόνα ενός αρχαίου οικισμού και αυτή μας επιτρέπει να εντοπίσουμε τις κατάλληλες θέσεις για μελλοντικές ανασκαφές και μελέτες.

Ένα κατεστραμμένο ιερό της Εννοδίας;

Προτού η περιοχή κηρυχθεί αρχαιολογικός χώρος το 1964, στις πλαγιές του λόφου λειτουργούσαν λατομεία πέτρας και χάλικα, προκαλώντας ζημιές στο θαμμένο αρχαιολογικό υλικό. Το 1964 κατά τις εργασίες σε ένα από τα λατομεία στη θέση «Γκέκας» αποκαλύφθηκαν αναθηματικές στήλες και έτσι οι αρχές προχώρησαν στο κλείσιμο του λατομείου. Οι στήλες έφεραν επιγραφές, γεγονός που δείχνει ότι είχαν τοποθετηθεί ως αναθήματα σε κάποιο ιερό, αλλά δυστυχώς δεν παρείχαν πληροφορίες για τη λατρευόμενη θεότητα.

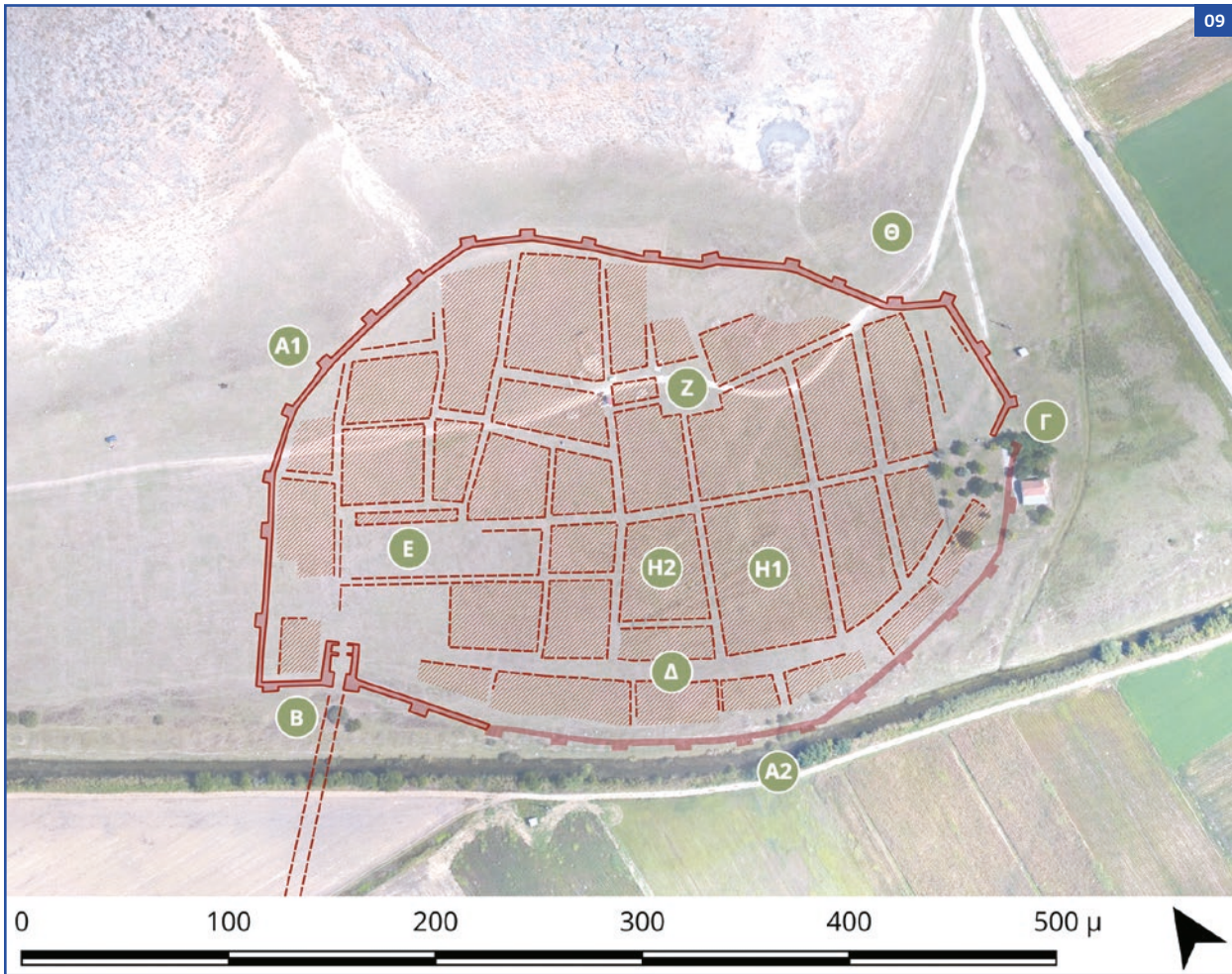
Στις αρχές της ελληνοσοουδικής συνεργασίας το 2016, φάνηκε ότι οι δραστηριότητες του λατομείου στη θέση «Γκέκας» είχαν αφήσει μεγάλους σωρούς υλικών εξόρυξης με χώματα που προέρχονταν από την πλαγιά του λόφου. Οι σωροί περιείχαν μεγάλη ποσότητα αρχαίας κεραμικής και έτσι στο πλαίσιο του προγράμματος ξεκίνησε μια προσπάθεια κοσκινίσματος των χωμάτων, προκειμένου να απομακρυνθούν οι σωροί και να αποκατασταθεί μερικώς ο χώρος.

Από το κοσκίνισμα προέκυψε μεγάλη ποσότητα αρχαιολογικού υλικού που ανήκε σε πολλές χρονολογικές περιόδους, συμπεριλαμβανομένης κεραμικής που χρονολογείται από την Ύστερη Αρχαϊκή έως τη Βυζαντινή περίοδο, καθώς και πολλά πήλινα ειδώλια, επιγραφές και αρκετά θραύσματα αναθηματικών γλυπτών.

Αρκετά από τα αγαλματίδια και τα γλυπτά απεικονίζουν μια γυναικεία μορφή, η οποία ταυτίζεται πιθανότατα με την Εννοδία, χαρακτηριστική θεσσαλική θεά. Το βασικό της σύμβολο είναι ένας μεγάλος πυρός και συχνά συνοδεύεται από άλογα και σκύλους. Καθώς οι σωροί περιείχαν αρκετά θραύσματα μνημειακής αρχιτεκτονικής, είναι πιθανόν οι δραστηριότητες του λατομείου στα μέσα του 20ού αιώνα να είχαν καταστρέψει τα κατάλοιπα ενός ιερού αφιερωμένου στην Εννοδία. Το ιερό θα πρέπει να βρισκόταν σε περίοπτη θέση στις χαμηλότερες πλαγιές του λόφου, στη δυτική πλευρά του οικισμού, ενώ ο αριθμός των στηλών και των αναθημάτων υποδεικνύει ότι αποτελούσε έναν χώρο ήσσονος σημασίας για την αρχαία πόλη.

Ένας οικισμός της Ρωμαϊκής περιόδου

Σχεδόν 500 χρόνια αφότου εγκαταλείφθηκε η κλασική–ελληνιστική πόλη, ένας καινούργιος οχυρωμένος οικισμός ιδρύθηκε στην ανατολική πλευρά της θέσης «Πάτωμα».

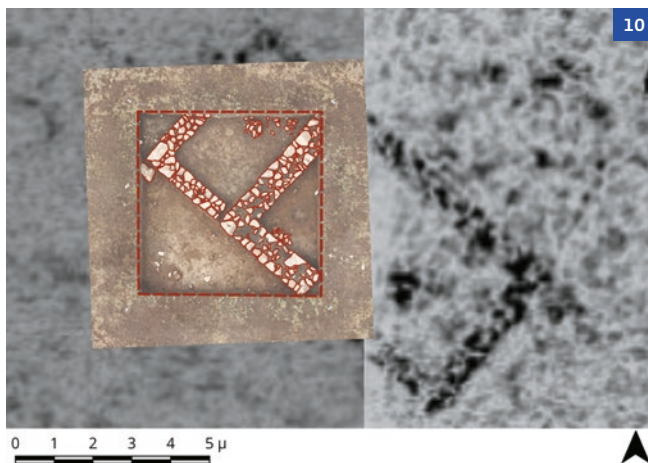
Κρίνοντας από τα επιφανειακά ευρήματα, φαίνεται ότι αυτή η πόλη, ή καλύτερα ο οικισμός, ιδρύθηκε το β' μισό του 3ου αιώνα μ.Χ., ενδεχομένως λόγω των γοθτικών εισβολών στη Θεσσαλία εκείνη την περίοδο.

Ο οικισμός εντοπίστηκε για πρώτη φορά στα αποτελέσματα των γεωφυσικών ερευνών, τα οποία αποκάλυψαν ένα μεγάλο τμήμα οχυρωματικού τείχους με 16 πύργους (Α1, εικ. 5). Το τείχος τέμνει τον πολεοδομικό ιστό της κλασικής–ελληνιστικής πόλης, γεγονός που υποδηλώνει ότι κατασκευάστηκε μεταγενέστερα από αυτή. Το νότιο τμήμα του οχυρωματικού τείχους δεν μπορεί επί του παρόντος να χαρτογραφηθεί, καθώς καταστράφηκε εν μέρει κατά την κατασκευή ενός αρδευτικού καναλιού, τη δεκαετία του 1950. Ωστόσο, το περίγραμμά του μπορεί να αποδοθεί κατά προσέγγιση (Α2), δίνοντας ένα ελλειψοειδές σχήμα στην όλη οχύρωση. Η μεγάλη πύλη με αυλή της κλασικής–ελληνιστικής φάσης του οικισμού επαναχρησιμοποιήθηκε (Β) και υπάρχουν ενδείξεις για την ύπαρξη ενός δρόμου που οδηγούσε έξω από την πύλη και διέσχιζε μια γέφυρα πάνω από ένα ρέμα που σήμερα δεν υπάρχει πια, περίπου στην ίδια θέση με το σημερινό αρδευτικό κανάλι. Μια άλλη πύλη βρισκόταν πιθανότατα βόρεια

ακριβώς από το σημερινό ξωκκλήσι του Αγίου Μοδέστου (Γ), αλλά το περίγραμμά της δεν μπορεί να προσδιοριστεί, καθώς σήμερα βρίσκεται κάτω από τον προαύλιο χώρο της εκκλησίας.

Ο δριμύς χειμώνας στη Θεσσαλία τον Ιανουάριο του 2019 είχε ως αποτέλεσμα το μεγαλύτερο μέρος της θέσης «Πάτωμα» να καλυφθεί με χιόνι για μερικές ημέρες. Όταν άρχισε να λιώνει το χιόνι, στα τμήματα του εδάφους που αποκαλύπτονταν σχηματίζονταν τα περιγράμματα κτηρίων, καθώς το χιόνι πάνω από τα θαμμένα λίθινα θεμέλια έλιωνε πιο γρήγορα. Η φωτογράφιση της περιοχής με drone αποκάλυψε με πρωτοφανή λεπτομέρεια το περίγραμμα ενός μεγάλου τμήματος του ρωμαϊκού οικισμού (εικ. 11).

Ο χώρος εντός των οχυρώσεων φαίνεται ότι είχε πυκνή δόμηση με ημι-ακανόνιστο πολεοδομικό ιστό. Αυτός ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό το περίγραμμά του κλασικού–ελληνιστικού αστικού τοπίου, διατηρώντας για παράδειγμα τη μεγάλη λεωφόρο (Δ), γεγονός που υποδεικνύει ότι τα κατεστραμμένα κτήρια των προηγούμενων περιόδων ήταν ορατά όταν η θέση επανακατοικήθηκε. Ο χώρος που πιστεύεται ότι αποτελούσε την αγορά διατηρήθηκε και φαίνεται ότι ίσως συνέχισε να χρησιμοποιείται ως ανοιχτό *forum* (Ε). Μια άλλη μικρή πλατεία εντοπίζεται, επίσης, στη βόρεια πλευρά του οικισμού (Ζ), με δρόμους που

10

- 09 Ο οχυρωμένος οικισμός της Ρωμαϊκής περιόδου στον Βλοχό, όπως αποκαταστάθηκε από τη γεωφυσική διασκόπηση και τις αεροφωτογραφίες. Robin Rönnlund.
- 10 Ανεσκαμμένο τμήμα κτηρίου της Πρώιμης Βυζαντινής περιόδου, με τα αποτελέσματα του υπεδάφιου ραντάρ στο φόντο.
- 11 Σημάδια στο χιόνι στη θέση «Πάτωμα». Lawrence Shaw.

11

οδηγούν προς όλες τις κατευθύνσεις. Το περίγραμμα της αρχιτεκτονικής του οικισμού εντοπίζεται τόσο στα αποτελέσματα των γεωφυσικών ερευνών όσο και στα σημάδια στο χιόνι και αποκαλύπτει οικοδομικά τετράγωνα με πυκνή δόμηση, καθώς και δύο πολύ μεγάλες οικίες με περικλειστή αυλή στο κέντρο του οικισμού (H1 και H2).

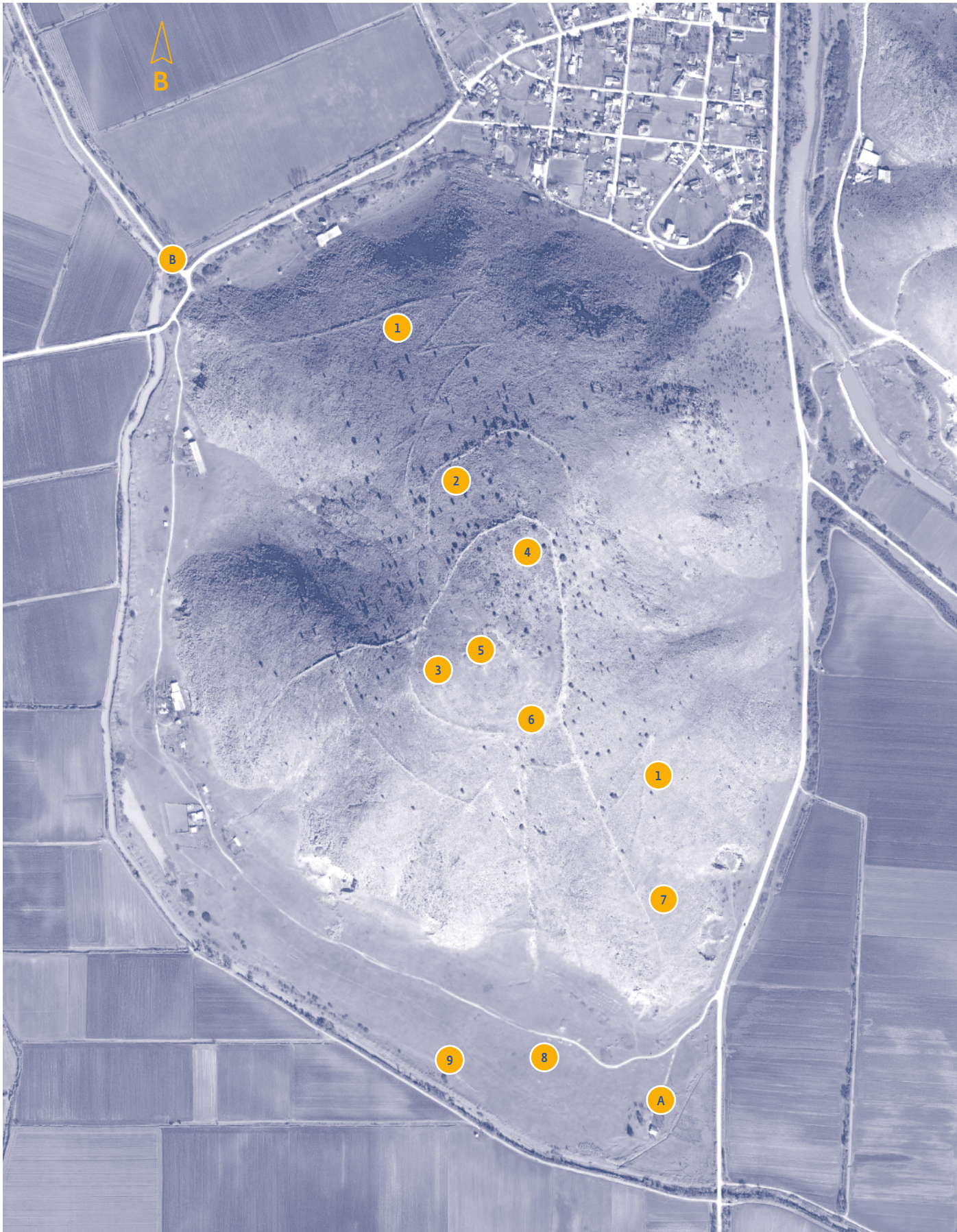
Παρόλο που τα σημάδια στο χιόνι υποδεικνύουν ότι το μεγαλύτερο μέρος των αρχιτεκτονικών καταλοίπων σώζεται σε σχετικά καλή κατάσταση κάτω από το έδαφος, από τις τάφρους εξαγωγής λίθων είναι σαφές ότι από το μεγαλύτερο τμήμα των οχυρώσεων αυτής της φάσης του οικισμού αφαιρέθηκαν λίθοι για να χρησιμοποιηθούν ως δομικό υλικό. Μια μεγάλη ασβεστοκάμιнос (Θ), ενδεχομένως του 19ου αιώνα μ.Χ., μαρτυρά πως οι κάτοικοι της γύρω περιοχής χρησιμοποιούσαν τα αρχαία κατάλοιπα στον Βλοχό ως πηγή δομικού υλικού.

Ανασκαφές στη θέση «Πάτωμα»

Με οδηγό τα αποτελέσματα της γεωφυσικής διασκόπησης των ετών 2016–2018, διανοίχθηκε τομή στη θέση «Πάτωμα», περίπου 100 μέτρα νότια από το πιθανολογούμενο κατεστραμμένο ιερό της

Εννοδίας. Αποκαλύφθηκε τμήμα κτηρίου με δύο δωμάτια, με τα προκαταρκτικά ευρήματα να υποδεικνύουν ότι κατασκευάστηκε τα χρόνια του Ιουστινιανού, στα μέσα του 6ου αιώνα μ.Χ., και εγκαταλείφθηκε λίγο αργότερα, για να αναδιαμορφωθεί και να επανακατοικηθεί πολύ αργότερα, τον 8ο αιώνα μ.Χ.

Η κεραμική της πρώτης φάσης κατοίκησης που σχετίζεται με το κτήριο ανήκει σε έναν τύπο κεραμικής που παραγόταν μαζικά στα περιφερειακά κέντρα της Θεσσαλίας, στη Δημητριάδα και τη Νέα Αγχίαλο στον Παγασητικό κόλπο, και δείχνει ότι ο οικισμός των χρόνων του Ιουστινιανού στον Βλοχό ήταν καλά ενσωματωμένος στα τοπικά εμπορικά δίκτυα της εποχής. Η κεραμική της τελευταίας φάσης χρήσης του κτηρίου ανήκει αντίθετα στον τύπο της λεγόμενης «σλαβικής» κεραμικής, μιας κεραμικής τοπικής παραγωγής με άτεχνη διακόσμηση, που διαδόθηκε όταν τα εμπορικά δίκτυα και η ρωμαϊκή οικονομία μαζικής παραγωγής κατέρρευσαν τον 7ο και τον 8ο αιώνα μ.Χ. Τα ευρήματα υποδεικνύουν ότι οι κάτοικοι της οικίας είχαν επαναχρησιμοποιήσει ένα κατεστραμμένο κτήριο 200 σχεδόν χρόνων στην παλιά, εγκαταλελειμμένη πόλη. Φαίνεται ότι ήταν οι τελευταίοι κάτοικοι της θέσης αυτής, η οποία, με βάση τα όσα γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, έκτοτε δεν επανακατοικήθηκε μόνιμα.

Κάτοψη του αρχαιολογικού χώρου με σημειωμένες τις θέσεις που αναφέρονται στο κείμενο.

-
- 1 Δρόμοι με αναλημματικούς τοίχους
 - 2 Αρχαϊκή (;) οχύρωση
 - 3 Δυτική πύλη
 - 4 Τείχη της Κλασικής–Ελληνιστικής περιόδου
 - 5 Οικία με περικλειστη αυλή
 - 6 Παλαιοχριστιανική εκκλησία
 - 7 Οχυρώσεις της Πρώιμης Βυζαντινής περιόδου
 - 8 Ο χώρος του οικισμού
 - 9 Ανεσκαμμένο τμήμα τείχους στη μεγάλη πύλη με αυλή

ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ

Για την πρόσβαση στον αρχαιολογικό χώρο, ο επισκέπτης που έρχεται από την Εθνική Οδό 3 με κατεύθυνση από Αθήνα θα πρέπει να ακολουθήσει την έξοδο στον κόμβο Δέλτα και στη συνέχεια τις πινακίδες για Παλαμά. Μετά τον Παλαμά υπάρχουν πληροφοριακές πινακίδες καφέ χρώματος που οδηγούν στον αρχαιολογικό χώρο. Οι επισκέπτες που έρχονται από Λάρισα θα πρέπει να βγουν από την Εθνική Οδό Λάρισας–Καρδίτσας στο Ερμήτσι, ακολουθώντας τις πινακίδες για Παλαμά, και στη συνέχεια τις καφέ πινακίδες για τον αρχαιολογικό χώρο του Βλοχού. Όσοι έρχονται από την Εθνική Οδό Ε92 Λάρισας–Τρικάλων θα πρέπει να ακολουθήσουν την έξοδο προς Φαρκαδόνα και στη συνέχεια τις πινακίδες για Παλαμά. Περίπου 1,5 χλμ. μετά τον Βλοχό υπάρχει καφέ πινακίδα που πληροφορεί τον επισκέπτη πού πρέπει να στρίψει δεξιά για την πρόσβαση στον αρχαιολογικό χώρο.

Ο καλύτερος χώρος στάθμευσης είναι στο ξωκκλήσι του Αγίου Μοδέστου (Α) στην περιοχή «Πάτωμα». Ο αρχαιολογικός χώρος είναι μεγάλος και μπορεί να μην είναι εύκολα προσβάσιμος για όλους τους επισκέπτες. Τα περισσότερα από τα πιο καλοδιατηρημένα αρχαιολογικά κατάλοιπα βρίσκονται στην κορυφή του μεγάλου λόφου Στρογγυλοβούνι, όπου ήταν κτισμένη η ακρόπολη του αρχαίου οικισμού, ενώ τα κατάλοιπα στην πιο προσβάσιμη θέση «Πάτωμα» κάτω από τον λόφο είναι πιο δυσδιάκριτα για τον μη ειδικό. Οι επισκέπτες που επιθυμούν να ανέβουν στον λόφο συνιστάται να επιστρέψουν στον δρόμο Παλαμά–Φαρκαδόνα και οδηγώντας με κατεύθυνση προς Βορρά να στρίψουν αριστερά στο χωριό Βλοχός, στη συνέχεια να σταθμεύσουν το αυτοκίνητό τους στο ανάχωμα στη βορειοδυτική άκρη του λόφου (Β) και να ανέβουν την πλαγιά από το εικονοστάσι της Αγίας Παρασκευής. Ύστερα από περίπου 100 μέτρα ανάβασης, φτάνοντας στον αρχαίο δρόμο, η διαδρομή γίνεται ευκολότερη.

Τα κατάλοιπα στον αρχαιολογικό χώρο μπορούν να χωριστούν σε πέντε φάσεις οικοδομικής δραστηριότητας, που καλύπτουν περισσότερα από 1.000 χρόνια ιστορίας. Την Ύστερη Αρχαϊκή περίοδο μια μεγάλη οχύρωση κατασκευάστηκε στην κορυφή του λόφου, πιθανόν ως καταφύγιο για τους οικισμούς της γύρω πεδιάδας. Δύο μεγάλοι δρόμοι με αναλημματικούς τοίχους ανέβαιναν την πλαγιά οδηγώντας σε δύο μεγάλες πύλες του οχυρού. Δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι αυτό το οχυρωματικό συγκρότημα ήταν οικισμός ή πόλη, καθώς δεν υπάρχουν κατάλοιπα κτηρίων στην κορυφή που να χρονολογούνται σε αυτή την περίοδο.

Περίπου 150 χρόνια αργότερα, στην Ύστερη Κλασική περίοδο, μια μεγάλη πόλη ιδρύθηκε στην κορυφή και τις πλαγιές του λόφου. Τα πιο καλοδιατηρημένα κατάλοιπα αυτής της πόλης είναι τα μεγάλα οχυρωματικά τείχη, που διατηρούνται ακόμα στις πλαγιές του λόφου σε ύψος άνω των 2 μέτρων και εκτείνονταν σε μήκος 2,8 χλμ., περικλείοντας τον οικισμό και την ακρόπολή του στην κορυφή. Οι οχυρώσεις στις παρυφές του λόφου δεν είναι ορατές, εκτός από ένα μικρό τμήμα που έχει ανασκαφεί

12

κοντά στην κύρια πύλη. Η αρχαία πόλη της Κλασικής και της αμέσως επόμενης Ελληνιστικής περιόδου ήταν αρκετά μεγάλη, καλύπτοντας μια έκταση 150 στρεμμάτων κάτω από τον λόφο με δρόμους, οικίες και άλλα κτήρια. Ωστόσο, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για το όνομα της πόλης, καθώς δεν έχει βρεθεί καμία επιγραφή που να το αναφέρει.

Όπως συνέβη με πολλές πόλεις της δυτικής Θεσσαλίας που είχαν πάρει το μέρος των Μακεδόνων στους πολέμους οι οποίοι έλαβαν χώρα γύρω στο 200 π.Χ., η πόλη στον Βλοχό φαίνεται να εγκαταλείφθηκε στις αρχές του 2ου αιώνα π.Χ. Υπάρχουν ελάχιστες ενδείξεις κατοίκησης του χώρου για τα επόμενα 500 χρόνια, μέχρι τα τέλη του 3ου αιώνα μ.Χ., οπότε ένας καινούργιος ρωμαϊκός οχυρωμένος οικισμός ιδρύθηκε στη θέση της εγκαταλελειμμένης πόλης. Αυτός ο οικισμός δεν ήταν γνωστός πριν από την έναρξη του προγράμματος και διακρίνεται μόνο μέσω των αεροφωτογραφιών και των αποτελεσμάτων των γεωφυσικών ερευνών. Ο λόγος πίσω από την ίδρυση αυτού του νέου οικισμού ήταν πιθανώς η ταραχώδης πολιτική κατάσταση της Βαλκανικής χερσονήσου εκείνη την εποχή, με την ύπαιθρο χώρα να καταστρέφεται από τις εισβολές των Γότθων και άλλων λαών.

Από τα προκαταρκτικά ευρήματα φαίνεται ότι ο ρωμαϊκός οικισμός δεν είχε μεγάλη διάρκεια ζωής. Περίπου 200 χρόνια αργότερα, γύρω στα μέσα του 6ου αιώνα μ.Χ., ένας νέος οχυρωμένος οικισμός ιδρύθηκε στις νότιες πλαγιές

12 Αεροφωτογραφία του ύστερου αρχαϊκού (;) δρόμου με αναλημματικό τείχος. Φωτ.: Derek Pitman.

13 Οχυρωματικό τείχος της Ύστερης Αρχαϊκής περιόδου (περ. 500 π.Χ.), στην κορυφή του λόφου.

13

του λόφου. Τμήματα των κλασικών–ελληνιστικών οχυρωματικών τειχών επαναχρησιμοποιήθηκαν και ένα καινούργιο τείχος κατασκευάστηκε στους πρόποδες του λόφου για την προστασία του οικισμού. Τα νομίσματα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α΄ που βρέθηκαν, καθώς και η τεχνοτροπία της τοιχοδομίας υποδεικνύουν ότι αυτός ο οικισμός αποτελούσε μέρος του μεγάλου οχυρωματικού προγράμματος που ξεκίνησε ο αυτοκράτορας σε όλη τη Θεσσαλία και τη βόρεια Ελλάδα στα μέσα του 6ου αιώνα μ.Χ.

Τα προκαταρκτικά αποτελέσματα των ανασκαφών που πραγματοποιήθηκαν το 2021 υποδεικνύουν ότι ο οικισμός του 6ου αιώνα ενδεχομένως καταστράφηκε σε κάποιο βίαιο γεγονός. Περίπου 200 χρόνια αργότερα, ένα από τα κατεστραμμένα κτήρια του οικισμού της προηγούμενης περιόδου επανακατοικήθηκε για σύντομο χρονικό διάστημα από ανθρώπους που έκαναν χρήση της χονδροειδούς «σλαβικής» κεραμικής. Ύστερα από αυτή τη σύντομη περίοδο επανακατοίκησης, η περιοχή του αρχαιολογικού χώρου δεν φαίνεται να κατοικήθηκε ποτέ ξανά.

1.– Δρόμοι με αναλημματικούς τοίχους

Ανεβαίνοντας στον λόφο με κατεύθυνση προς τα βορειοδυτικά, το πρώτο που συναντάει κανείς είναι ένας μεγάλος δρόμος με αναλημματικό τοίχο

που ανηφορίζει στον λόφο με τεθλασμένη πορεία. Ο δρόμος οδηγούσε αρχικά από τους πρόποδες προς την κορυφή, αλλά από το χαμηλότερο τμήμα του έχουν αφαιρεθεί οι λίθοι, πιθανώς για να χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή μεταγενέστερων κτηρίων. Έχει πλάτος 5–6 μέτρα —γεγονός που υποδεικνύει ότι δεν προοριζόταν μόνο για ανθρώπους αλλά και για ζώα και κάρα— και μήκος άνω του ενός χιλιομέτρου. Ο δρόμος συνδέεται με τις οχυρώσεις στην κορυφή του λόφου, που βρίσκεται 200 μέτρα ψηλότερα από την πεδιάδα, και διευκολύνει την πρόσβαση στην ακρόπολη. Αποσπασματικά κατάλοιπα ενός αντίστοιχου δρόμου διατηρούνται στην άλλη πλευρά του λόφου. Οι δρόμοι αυτοί είναι μοναδικοί στην Ελλάδα και πιθανότατα χρονολογούνται στην Ύστερη Αρχαϊκή περίοδο (περ. 500 π.Χ.).

2.– Αρχαϊκή (:) οχύρωση

Πλησιάζοντας στην κορυφή του λόφου από τον δρόμο με τον αναλημματικό τοίχο, είναι ορατό στα αριστερά ένα τείχος με ακανόνιστη τοιχοδομία. Αποτελεί τμήμα της μεγάλης οχύρωσης στην κορυφή που κατασκευάστηκε την Ύστερη Αρχαϊκή περίοδο, πιθανώς γύρω στο 500 π.Χ., ενδεχομένως ως καταφύγιο για τη γύρω περιοχή. Το τείχος είχε μήκος 1,3 χλμ., περικλείοντας μια έκταση άνω των 100

- 14 Ο αρχαιολόγος Johan Klange χρησιμοποιεί GPS υψηλής ακριβείας για να καταγράψει οχυρώσεις του 4ου αι. π.Χ. στις πλαγιές του λόφου Στρογγυλοβούνι.
- 15 Κλασικό–ελληνιστικό οχυρωματικό τείχος. Φωτ.: Sujatha Chandrasekaran.
- 16 Λεπτομέρεια πολυγωνικής τοιχοποιίας του 4ου αι. π.Χ. στην πλαγιά του λόφου.
- 17 Αεροφωτογραφία της ύστερης αρχαϊκής (;) πύλης της οχύρωσης στην κορυφή του λόφου. Φωτ.: Harry Manley.
- 18 Οικία με περικλειστή αυλή της Κλασικής–Ελληνιστικής περιόδου. Αεροφωτογραφία: Derek Pitman.

15

16

17

14

στρεμμάτων, και ήταν κτισμένο κυρίως με πλίνθους πάνω σε μεγάλων διαστάσεων λίθινα θεμέλια, τα οποία σώζονται σήμερα. Δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου κατάλοιπα κτηρίων εντός της οχύρωσης, γεγονός που σημαίνει ότι πιθανότατα δεν περιέκλειε κάποιον οικισμό.

3.- Δυτική πύλη

Στο τέλος του δρόμου με τον αναλημματικό τοίχο, ακριβώς απέναντι από τα κατάλοιπα των κλασικών-ελληνιστικών οχυρώσεων, σώζεται σε καλή κατάσταση μια πύλη του οχυρωματικού τείχους της Ύστερης Αρχαϊκής περιόδου. Η κατασκευή έχει πλάτος 12 μέτρα, με ένα εσωτερικό πέρασμα πλάτους 3,5 μέτρων και μήκους 10 μέτρων. Κατάλοιπα που σώζονται σε κακή κατάσταση στο τέλος του αντίστοιχου νότιου δρόμου δείχνουν ότι υπήρχαν δύο τέτοιες πύλες, οι οποίες αποτελούν τα μόνα προεξέχοντα στοιχεία του τείχους.

Το μέγιστο σωζόμενο ύψος του δυτικού τείχους είναι περίπου δύο μέτρα, αλλά αν κρίνουμε από την ποσότητα των πεσμένων λίθων, τα λίθινα θεμέλια της κατασκευής πρέπει να έφταναν τα τρία μέτρα. Για να βρísκεται στο ίδιο επίπεδο με το παρακείμενο οχυρωματικό τείχος, η πύλη πρέπει να είχε ύψος περίπου έξι μέτρα, με μια πλίνθινη ανωδομή ύψους τριών μέτρων.

4.- Τείχη της Κλασικής-Ελληνιστικής περιόδου

Ακριβώς μπροστά από την πύλη σώζονται σε καλή κατάσταση τα κατάλοιπα του τείχους των μέσων του 4ου αιώνα π.Χ., το οποίο ήταν κατασκευασμένο με επιμελημένη πολυγωνική τοιχοδομία.

Αυτό που βλέπουμε σήμερα είναι μόνο τα λίθινα θεμέλια του τείχους, το οποίο αρχικά ήταν ψηλότερο χάρη στην ύψους πέντε μέτρων πλίνθινη ανωδομή και η επιφάνειά του ήταν καλυμμένη με λευκό κονίαμα για την προστασία των πλίνθων από τη βροχή και το χιόνι. Το τείχος συνεχίζει σε μια μεγάλη καμπύλη κατά μήκος της κορυφογραμμής, με 18 τετράγωνους πύργους τοποθετημένους ανά ίσα διαστήματα, σχηματίζοντας τη μεγαλύτερη ακρόπολη της κεντρικής Ελλάδας.

Αρχικά το τείχος περιέκλειε την πόλη που ήταν κτισμένη στους πρόποδες του λόφου, καθώς και τις πλαγιές και την ακρόπολη στην κορυφή, αλλά σήμερα σώζονται κατάλοιπα μόνο στις πλαγιές και την κορυφή.

Στα τέλη της Ελληνιστικής περιόδου, γύρω στο 200 π.Χ., το τείχος της πόλης έφτανε σχεδόν τα τρία χιλιόμετρα σε μήκος, περικλείοντας μια έκταση 480 στρεμμάτων. Το επτά μέτρων ύψους τείχος και οι πολυάριθμοι πύργοι του έκαναν την οχυρωμένη πόλη να δεσπόζει στο αρχαίο τοπίο.

18

- 19 Τείχη της Ιουστινιάνειας περιόδου (6ος αι. μ.Χ.) στις πλαγιές του λόφου Στρογγυλοβούνι και η πεδιάδα της Καρδίτσας.

20

21

- 20 Πρώιμα βυζαντινά οχυρωματικά τείχη. Αεροφωτογραφία: Derek Pitman.
- 21 Οι αρχαιολόγοι Veronica Forsblom-Ljungdahl και Elisabet Schager ανασκάπτουν κτήριο της Πρώιμης Βυζαντινής περιόδου (6ος αι. μ.Χ.).

5.- Οικία με περικλειστη αυλή

Κοντά στο ψηλότερο σημείο της κορυφής του λόφου υπάρχει ένα τετράγωνο κοίλωμα με πεσμένους λίθους. Πρόκειται για τα κατάλοιπα μιας μεγάλης δεξαμενής, η οποία βρισκόταν στην αυλή μιας μεγάλης απομονωμένης οικίας της Κλασικής-Ελληνιστικής περιόδου. Κτήρια τέτοιου τύπου απαντούν συνήθως σε αστικά συγκροτήματα, αλλά αυτή η οικία στέκει μόνη της στην κορυφή του λόφου. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να ανήκε σε κάποιο σημαντικό πρόσωπο της αρχαίας κοινότητας, πιθανώς στον φρουράρχο ή τον αρχηγό της φρουράς που ήταν εγκατεστημένη στην ακρόπολη της πόλης.

6.- Παλαιοχριστιανική εκκλησία

Στο νοτιοανατολικό άκρο της κορυφής του λόφου υπάρχει ένας λιθωσώρος δίπλα ακριβώς από το κλασικό-ελληνιστικό οχυρωματικό τείχος. Πρόκειται για τα κατάλοιπα από την κατάρρευση μιας παλαιοχριστιανικής εκκλησίας, που ήταν κτισμένη πάνω ακριβώς από τη νότια πύλη της Αρχαϊκής περιόδου. Η εκκλησία είναι σχετικά μικρή και έχει τρία κλίτη. Επί του παρόντος δεν είναι δυνατό να γνωρίζουμε

22

23

22 Η θέση «Πάτωμα» από τη νότια πλαγιά του λόφου. Φωτ.: Johan Klange.

23 Γεωφυσική έρευνα της κλασικής-ελληνιστικής πόλης με γεωραντάρ.

αν ανήκε στον οικισμό της Πρώιμης Βυζαντινής περιόδου ή σε κάποια μικρή μοναστική κοινότητα ιδρυμένη στην κορυφή του λόφου.

7.- Οχυρώσεις της Πρώιμης Βυζαντινής περιόδου

Τα τείχη που κατηφορίζουν στη νοτιοανατολική πλαγιά του λόφου είναι από τα πιο καλοδιατηρημένα αρχαιολογικά κατάλοιπα του χώρου, εντυπωσιάζοντας τον επισκέπτη που προσεγγίζει τον λόφο από τον σημερινό δρόμο. Η κλασική-ελληνιστική οχύρωση δέχθηκε εκτεταμένες επιδιορθώσεις κατά την Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο, πιθανότατα στο πλαίσιο του οχυρωματικού προγράμματος του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α΄ στα μέσα του 6ου αιώνα μ.Χ. Σε αντίθεση με την κλασική-ελληνιστική οχύρωση, τα βυζαντινά τείχη ήταν κατασκευασμένα με μικρότερους λίθους συνδεδεμένους με κονίαμα και δύο πύργοι είχαν προστεθεί στη γραμμή του τείχους για την περαιτέρω ενίσχυσή του. Από το τείχος στους πρόποδες του λόφου, πάνω ακριβώς από το σύγχρονο λατομείο, έχουν αφαιρεθεί εντελώς οι λίθοι, αλλά στην αρχική του μορφή έστριβε προς τα δυτικά και συνέχιζε κατά μήκος της πλαγιάς.

8.- Ο χώρος του οικισμού

Κάτω και νότια του λόφου βρίσκεται η θέση «Πάτωμα», μια μεγάλη πεδινή έκταση, ακαλλιέργητη σήμερα, που στην αρχαιότητα αποτελούσε τον κύριο χώρο του αρχαίου οικισμού. Το μόνο κτήριο που υπάρχει σήμερα εδώ είναι το ξωκκλήσι του Αγίου Μοδέστου, χτισμένο τη δεκαετία του 1960. Θαμμένα όχι πολύ βαθιά στο έδαφος βρίσκονται τα κατάλοιπα αρχαίων αστικών οικισμών που ανήκουν σε διάφορες χρονολογικές φάσεις και περιλαμβάνουν μια κλασική–ελληνιστική πόλη, μια ρωμαϊκή πολίχνη και έναν οχυρωμένο οικισμό της Πρώιμης Βυζαντινής περιόδου. Πολύ λίγα από τα κατάλοιπα αυτά είναι ορατά σήμερα στην επιφάνεια του εδάφους, ωστόσο η γεωφυσική έρευνα και οι αεροφωτογραφίες αποκαλύπτουν ένα πυκνό δίκτυο κτηρίων, τειχών, δρόμων και πλατειών, που καλύπτουν μια έκταση 1.500 στρεμμάτων. Το αρδευτικό κανάλι ακολουθεί χονδρικά την εξωτερική πλευρά του τείχους της πόλης, δίνοντάς μας μια ένδειξη για το μέγεθος του οικισμού.

9.- Ανεσκαμμένο τμήμα τείχους στη μεγάλη πύλη με αυλή

Ένα μικρό τμήμα του κλασικού–ελληνιστικού τείχους των μέσων του 4ου αιώνα π.Χ. είναι ορατό στην επιφάνεια του εδάφους κοντά στο αρδευτικό κανάλι στη νότια πλευρά της θέσης «Πάτωμα». Το τμήμα αυτό ανασκάφηκε από τη ΛΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, αποκαλύπτοντας ότι η οικοδομική τεχνική που χρησιμοποιήθηκε στα κατώτερα τμήματα της οχύρωσης μοιάζει με αυτή της κορυφής. Αμέσως δυτικά του τμήματος αυτού υπάρχει μια ανάβαθη κοιλάδα στο έδαφος, που σχηματίζεται από την εσωτερική αυλή μιας μεγάλης πύλης του τείχους. Αυτή η πύλη ήταν μία από τις τρεις κύριες εισόδους της κλασικής–ελληνιστικής πόλης και πλαισιωνόταν από δύο μεγάλους πύργους που προστάτευαν το πέρασμα από την εξωτερική πλευρά του τείχους. Περίπου 30 μέτρα έξω από την πύλη βρέθηκαν αποσπασματικά κατάλοιπα, πιθανότατα μιας γέφυρας που διέσχιζε ένα μικρό ρέμα, υποδεικνύοντας ότι ο δρόμος συνέχιζε προς τα νότια πέρα από την πόλη.